

УДК 336.71.078
JEL G28

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

О. Рубай, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-6103-8422

О. Шолудько, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0003-2264-5638

М. Богач, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0002-2710-4155

Львівський національний університет природокористування

<https://doi.org/10.31734/economics2023.30.089>

Рубай О., Шолудько О., Богач М. Особливості фінансового моніторингу в Україні в умовах воєнного стану

Стаття присвячена розгляду особливостей фінансового моніторингу в Україні в умовах воєнного стану, чинників, що впливають на фінансово-економічну безпеку країни. Окреслено проблеми формування системи фінансового моніторингу через високий ступінь тінізації економіки, корупцію, нерозвиненість фінансового ринку, дублювання повноважень різними органами й відомствами, низьку автоматизованість та обмін інформацією. Розглянуто динаміку інформування фінансових операцій банківськими установами. Проаналізовано нові правила фінансового моніторингу на період дії воєнного стану, щодо фінансових операцій, що не потребують встановлення джерел походження коштів у цей період; спрощеної процедури ідентифікації та верифікації покупців військових облігацій; зупинення проведення планових та позапланових виїзних перевірок. Охарактеризовано особливості здійснення фінансового моніторингу банками під час внесення їх клієнтами – фізичними особами – готівки на свої поточні рахунки, а саме при внесенні клієнтом банку – фізичною особою готівки на поточний рахунок у розмірі, який відповідає або перевищує пороговий рубіж фінансової операції, та відновлення видаткових операцій з ними у період дії воєнного стану без встановлення джерела їх походження. Висвітлено порядок дій банку у разі підозрілих фінансових операцій та процедури замороження активів, якщо внесені клієнтом – фізичною особою готівкові кошти є активами, пов'язаними з фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Банк зобов'язаний негайно, без попереднього повідомлення клієнта – фізичної особи, заморозити ці активи та повідомити Службу безпеки України в установленому законодавством порядку про такі заморожені активи.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, ідентифікація та верифікація, фінансові операції, система фінансового моніторингу, фінансово-економічна безпека, легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та розповсюдження зброї.

Rubai O., Sholudko O., Bohach M. Peculiarities of financial monitoring in Ukraine under martial law

The article is devoted to studying the peculiarities of financial monitoring in Ukraine under the conditions of martial law, factors affecting the financial and economic security of the country. The research outlines the problems of formation of the financial monitoring system caused by the high degree of economy shadowing, corruption, underdevelopment of the financial market, duplication of powers by various bodies and departments, low automation and information exchange. The dynamics of informing financial transactions by banking institutions is considered. The authors of the work analyze new rules of financial monitoring for the period of martial law. They are related to the financial transactions that do not require naming the sources of funds during the period of martial law; a simplified procedure for identification and verification of buyers of military bonds; stop of the scheduled and unscheduled on-site inspections. The paper gives characteristics of the financial monitoring by banks when their individual customers deposit cash into their current accounts, namely when the individual bank customer deposits cash into the current account in an amount that corresponds to or exceeds the threshold of the financial transaction and the restoration of expenditure transactions with them during the period of martial law without establishing the source of their origin. The article describes the procedure of the bank's actions in case of suspicious financial transactions and the procedure for freezing assets deposited by the client, who is a natural person, in cash, when the assets are related to the funding of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction. The bank is obliged to freeze these assets immediately, without prior notification of the client, a natural person., and notify the Security Service of Ukraine in accordance with the procedure established by the law about such frozen assets.

Key words: financial monitoring, identification and verification, financial operations, financial monitoring system, financial and economic security, legalization of proceeds of crime, financing of terrorism and proliferation of weapons.

Постановка проблеми. Розвиток та становлення фінансового моніторингу, як свідчить досвід розвинутих країн, а також хоча й невеликий, але вже наявний досвід України, підтверджує його вагомість щодо підвищення рівня прозорості фінансової системи. Функціонування фінансової системи України відповідно до міжнародних стандартів – важливий важіль подальшого розвитку економіки та забезпечення фінансової безпеки. Звичайно, війна внесе корективи в розвиток національної економіки, і в майбутньому необхідно буде переглянути методи фінансового менеджменту, і особливо фінансового моніторингу на всіх рівнях державного управління, що сприятиме отриманню об'єктивної інформації для прийняття ефективних управлінських рішень. Важливість фінансового моніторингу залежить від динамічності досліджуваних явищ, у яких їх необхідно враховувати, відстежувати негативні тенденції та своєчасно коригувати. У сукупності ці чинники формують високий рівень актуальності досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки важливість та актуальність фінансового моніторингу в умовах воєнного стану надзвичайно висока, ця проблематика знайшла широке відображення в працях науковців та практиків, зокрема: А. В. Акімової [1], О. О. Куришко [2], Л. В. Ширяєвої, А. Ю. Загоруйко [10], О. Пашиніна, М. Данкевич [4] та ін.

Однак на теперішній час дія правового режиму воєнного стану продовжена, тому дослідження особливостей фінансового моніторингу потребують більшої уваги в умовах сьогодення.

Постановка завдання. Метою статті є представлення результатів дослідження особливостей фінансового моніторингу в Україні в умовах воєнного стану, чинників, що мають вплив на фінансово-економічну безпеку країни. Для досягнення мети проаналізовано нові правила фінансового моніторингу на період дії воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень законодавства, фінансовий моніторинг – це сукупність заходів, що вживаються уповноваженими суб'єктами у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження

зброї масового знищення і здійснюються у формі:

- державного фінансового моніторингу;
- первинного фінансового моніторингу [7].

Попри доволі конкретний зміст поняття фінансового моніторингу, воно є дуже глибоким. Звісно, першочерговим завданням фінансового моніторингу є забезпечення національної безпеки за допомогою заходів щодо виявлення та запобігання легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Водночас вищевказане створює передумови для утвердження міжнародної фінансової безпеки.

На думку А. В. Акімової, завдання фінансового моніторингу як складової державної системи фінансового контролю доцільно розмежовувати на основні (викриття фінансових злочинів та мінімізація прихованого характеру фінансових операцій, що можуть бути пов'язані із злочинною діяльністю; введення широкого переліку превентивних заходів; підвищення прозорості фінансової діяльності та сумлінності фінансової поведінки), допоміжні (методичне забезпечення належного розкриття інформації та ідентифікації фінансових злочинів та легалізації коштів, отриманих у результаті злочинної діяльності; забезпечення руху інформації між суб'єктами фінансового моніторингу та органами правоохоронної системи тощо) [1].

Іншим аспектом є те, що доходи, одержані злочинним шляхом, у жодному разі не мають бути легалізовані. Особи, які вчиняють такі фінансові операції, діють не тільки всупереч законодавству та загальним нормам моралі, а й наживаються на цьому.

З дотриманням міжнародних стандартів з питань фінансового моніторингу (розвідки), а також відповідно до вимог чинного законодавства діє Державна служба фінансового моніторингу України. Враховуючи зовнішні загрози, які виникають для держави, актуальною та важливою є мобілізація всіх ресурсів, сил для їх відвернення.

Як зазначає низка дослідників, в Україні чинниками формування системи фінансового моніторингу є високий ступінь тінізації економіки, корупція, нерозвиненість фінансового ринку, дублювання повноважень різними органами й відомствами, низькі автоматизованість та обмін інформацією, недосконалість законодавчого

й організаційного забезпечення, що впливає на ефективність координації діяльності суб'єктів фінансового моніторингу, а імплементація світових стандартів і практики протидії легалізації доходів не має практичного інструментарію реалізації [2; 10].

На сьогодні, можемо зазначити, з використанням Єдиної інформаційної системи у сфері

запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ІСФМ), Держфінмоніторингом було оброблено понад 1 209 675 повідомлень у 2022 році, що на 27,4 % та 74,5 % менше порівняно з 2021 та 2020 роками відповідно (див. рис.).

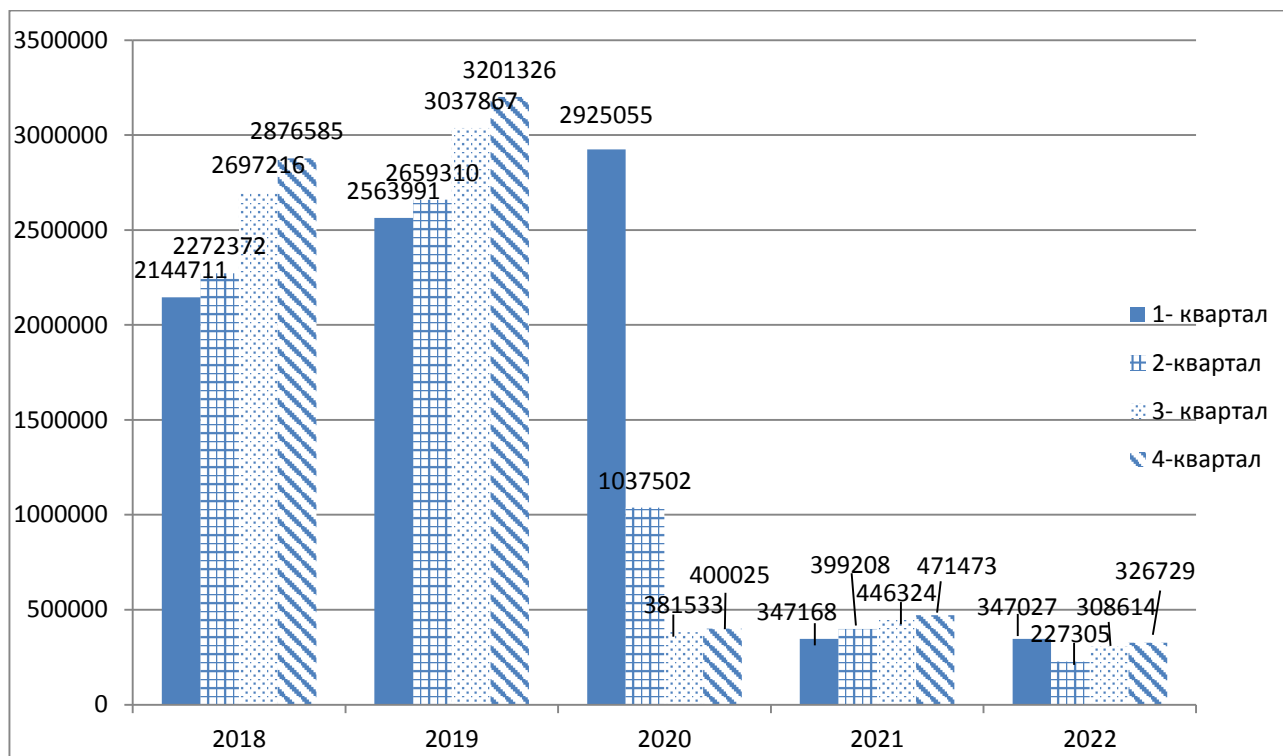

Рис. Динаміка повідомлень про фінансові операції, що підлягають фінмоніторингу впродовж 2018–2022 рр., од.

Джерело: діаграму побудовано на основі даних Державної служби фінансового моніторингу України [3]

Слід зазначити, що протягом 2022 р. кількість отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції зменшилась порівняно з аналогічними періодами минулих років. Таке зменшення відбулося за рахунок зміненого підходу до виявлення фінансових операцій з ознаками фінансового моніторингу, що прописано в оновленому базовому законі від 06.12.2019 р. № 361-IX [7], та у зв'язку з воєнним станом в Україні, введеним згідно з Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» (зі змінами) [5].

Найактивнішими в системі звітування, у розрізі суб'єктів первинного фінансового моніторингу, є банки, які надсилають основну частину повідомлень про операції, що підлягають фінансовому моніторингу. Проте з початку введення

24.02.2022 р. на території України воєнного стану банківський та фінансовий сектори економіки зазнали суттєвих змін, зокрема у сфері їх нормативно-правового регулювання. Не стали винятком й окремі механізми здійснення фінансового моніторингу, які в умовах воєнного стану були тією чи іншою мірою адаптовані до потреб українського сьогодення [4].

Через введення в Україні воєнного стану було запроваджено низку спрощених механізмів здійснення фінансового моніторингу, які знайшли своє відображення в постанові Правління НБУ «Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних за-

ходів (санкцій) протягом дії воєнного стану» від 23.03.2022 р. № 60, яка набрала чинності 24.03.2022 р. [9].

Так, відповідно до п. 1 Постанови № 60 у період дії воєнного стану національні банки не вживають передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (Законом про ПВК/ФТ) та нормативно-правовими актами НБУ заходів зі встановлення джерел походження готівкових коштів у разі, якщо вони вносяться клієнтом з метою їх зарахування на:

- рахунки Збройних сил України для надання допомоги Збройним силам України та спеціальний рахунок, відкритий Національним банком України для надання допомоги Збройним силам України;

- поточний рахунок Міністерства соціальної політики України, відкритий в Національному банку України для благодійної допомоги та забезпечення підтримки найуразливіших категорій населення;

- рахунки банків України для придбання облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації».

Окрім того, ще однією особливістю фінансового моніторингу на час воєнного стану стала спрощена процедура ідентифікації та верифікації покупців військових облігацій окремих категорій осіб під час відкриття ними рахунків для придбання облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації». Це, зокрема, стосується громадян України, які постійно проживають або тимчасово перебувають за межами України, а також фізичних осіб-нерезидентів (крім громадян рф/рб). Під час відкриття рахунків для придбання військових облігацій банки мають право самостійно (тобто банкам надається дискреція) здійснювати ідентифікацію та верифікацію фізичних осіб.

Згідно з п. 8 Постанови № 60, на період дії воєнного стану НБУ зупинив проведення планових та позапланових виїзних перевірок, які передбачені Положенням про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій), затвердженим постановою Правління НБУ від 30.06.2020 р. № 90, та здійснює безвиїзний нагляд у сфері фінансового моніторингу [8].

На період воєнного стану в Україні діятимуть особливі правила фінансового моніторингу, це слідує з того, що 17.03.2022 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [6]. Цим законом доповнено розділ прикінцевих та перехідних положень Закону про ПВК/ФТ, відповідно до якого змінено правила здійснення фінансового моніторингу банками під час внесення їх клієнтами – фізичними особами готівки на свої поточні рахунки, а саме при внесенні клієнтом банку – фізичною особою готівки на поточний рахунок у розмірі, який відповідає або перевищує пороговий рубіж фінансової операції, у банку відсутній обов'язок встановлювати джерело походження таких коштів у разі, якщо такий клієнт не надав на вимогу банку відповідні документи або відомості. Банкам забороняється здійснювати видаткові операції такими коштами (видавати кошти у готівковій формі, проводити їх переказ), винятком слугує розпорядження такими коштами лише на переказ коштів на спеціальні рахунки, відкриті НБУ для підтримки Збройних сил України та/або для гуманітарної допомоги українцям, постраждалим від дій держави-агресора рф, а також для проведення переказу коштів для придбання облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації».

Відновлення видаткових операцій з коштами, внесеними в готівковій формі на поточні рахунки клієнтів – фізичних осіб у період дії воєнного стану без встановлення джерела їх походження, банк зможе здійснювати у таких випадках: після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни в Україні; після вжиття банком заходів для встановлення джерел походження таких коштів відповідно до вимог Закону про ПВК/ФТ.

У разі виникнення у банку підозри, що внесені клієнтом – фізичною особою готівкові кошти є активами, пов'язаними з фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, банк зобов'язаний негайно, без попереднього повідомлення клієнта – фізичної особи, заморозити ці активи та повідомити Службу безпеки України в установленому законодавством порядку про такі заморожені активи. У разі надходження до банку від Служби безпеки України інформації про те, що підозра банку не підтвердилася, банк зобов'язаний не пізніше наступного робочого дня з дня надходження відповідної інформації розморозити відповідні активи; не пізніше наступного робочого дня після

розмороження активів проінформувати про це Службу безпеки України в установленому законодавством порядку. Тобто в період дії воєнного стану за наведених вище умов банк не зобов'язаний повідомляти Спеціально уповноважений орган про підозрілі фінансові операції, замороження/розмороження активів, як передбачають загальні правила здійснення фінансового моніторингу. Своєю чергою, протягом 30 днів після припинення чи скасування воєнного стану або завершення війни в Україні банк буде зобов'язаний надати Спеціально уповноваженому органу інформацію про заморожені активи відповідно до вимог чинного законодавства.

Висновки. Підсумовуючи викладені основні нововведення у сфері здійснення фінансового моніторингу, варто відзначити, що вони значно полегшують проведення фінансових операцій із готівковими коштами, які перераховуються фізичними особами на потреби і підтримку Збройних сил України та для допомоги найбільш незахищеним верствам населення, а також механізмів ідентифікації та верифікації окремих категорій покупців облігацій внутрішньої державної позики «Військові облігації». Подальші дослідження та розробки в означеній сфері мають бути спрямовані на формування уніфікованої системи комплексної оцінки результативності функціонування фінансового моніторингу.

Бібліографічний список

1. Акімова О. В. Фінансовий моніторинг в системі державного фінансового контролю: теорія, методологія, практика: монографія. Краматорськ: ДДМА, 2017. 300 с.
2. Куришко О. О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 1. С. 267–275.
3. Офіційний сайт Державної служби фінансового моніторингу України. URL: <https://fiu.gov.ua> (дата звернення: 09.06.2023).
4. Пашинін О., Данкевич М. Особливості фінансового моніторингу в період дії воєнного стану. URL: <https://everlegal.ua/osoblyvosti-finansovogo-monitoryngu-v-period-diyi-voennogo-stanu> (дата звернення: 02.06.2023).
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 15.05.2023).
6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 12.06.2023).
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX зі змінами та доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/361-20> (дата звернення: 26.05.2023).
8. Про затвердження Положення про порядок організації та здійснення нагляду у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій): Постанова НБУ від 30.06.2020 р. № 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0090500-20> (дата звернення: 22.06.2023).
9. Про особливості виконання окремих вимог законодавства у сфері фінансового моніторингу, валютного нагляду, нагляду з питань реалізації і моніторингу ефективності персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) протягом дії воєнного стану: Постанова НБУ від 25.03.2022 р. № 60. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0060500-22#Text> (дата звернення: 25.06.2023).
10. Ширяєва Л. В., Загоруйко А. Ю. Ефективність функціонування фінансового моніторингу в банківській системі України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/issue/view/47> (дата звернення: 25.05.2023).

Стаття надійшла 08.07.2023